

ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЛІЙНОГО ПРОМИСЛУ В
УКРАЇНІ КІН. ХVІІІ - СЕР. ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДОВОЇ
КОЛЕКЦІЇ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»)

Кучеренко І.І.

(Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»)

Серед різноманітних харчових промислів вироблення олії з давніх-давен посідало значне місце в господарській діяльності селян України. У ньому відобразилися всі основні модернізаційні процеси тих часів, які відбувалися в українському суспільстві. В результаті зросли масштаби олійництва, розширилася його сировинна база. Українські олійники довели національну культуру кустарного виробництва олії майже до досконалості [1, с. 56].

Одним із основних технологічних процесів віджимання олії із подрібненої сировини було використання спеціальних пресів-олійниць. Олійници були відомі ще з давніх часів. У Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» збереглася чимала колекція різних пристроїв для вироблення олії кустарним методом, серед яких є шість унікальних пресів. Датуються вони кінцем ХVІІІ – серединою ХХ ст. Їхня географія охоплює Чорнобильський, Бориспільський, Макарівський, Переяслав-Хмельницький райони Київської області.

Найдавнішим у колекції є **клиновий олійний прес кінця ХVІІІ ст.** (Інв. № Е-281), перевезений із села Рудьки Чорнобильського району Київської області у 1966 році. Експонується він у сінях хати олійника. Являє собою прямокутну раму розмірами 210x170см, зв'язану з 4-х брусів, посередині якої в пази заведені дві дубові плахи із «щоками» – виїмками для мезги. Для першого

пресування достатньо було до 12 ударів «довбнею» по клинах, для другого-30-40 ударів. Для того, щоб вийняти макуху вибивали клини [2].

Цікавим на нашу думку є **дуб-прес кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.** (Інв. № НДФ - 376). Інформацію про нього надала жителька с. Рудяки Бориспільського району Київської області Щербина Ольга Степанівна у 1965 році. Це дуже потужний, простої конструкції гвинтовий прес, за допомогою якого давили олію [4]. Знаходиться він в експозиції садиби заможного селянина-промисловця у повітці, з якою він і був перевезений у човні по річці весною, коли була повінь, на територію Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряни.

Олійниця являє собою тесаний дуб розміром 900 x 400 x 130см, який кріпиться на дубових стояках, закопаних на 220 см у землю, з прибитими хрестовинами для міцності. Біля сох знаходиться обмежувач підйому та опускання дуба. У тоншому його кінці закріплений підйомний гвинт (виготовлений з дерева), в отвір нижньої частини якого запущено воротило. У потовщеній частині дуба знаходиться гніздо для металеві ступки, куди засипали підготовлену сировину. Зверху опускали дерев'яну болванку – «хлопчика» і вставляли його у це гніздо. Після опускання дуба олія по трубочці стікала в посудину. Потім ступку витягували та вибивали макуху. Продук-

тивність цієї олійниці була 3-4 ц за світловий день [3]. Олійниця оригінальна, довго використовувалася в колгоспі.

Привертає до себе увагу і **дуб-прес кінця XIX ст.**, перевезений у 1970 році із села Глузьськів Макарівського району Київської області (Інв. № Е-368). Він знаходиться у дворі олійника у повітці. Являє собою важкий тесаний дуб розмірами 700 x 270 x 115см. Кріпиться на дубових стояках, які закопані у землю. У тоншому кінці колоди знаходиться підйомний гвинт, який використовується для опускання та піднімання дуба. У потовщеній нижній частині дуба заходиться гніздо для ступки, куди закладалася оброблена сировина. Внизу гнізда – отвір для витікання олії. Продуктивність преса становила 3-4 ц за світловий день. Вихід олії складав 30-35% [2].

В експозиції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» знаходиться також унікальний **гвинтовий прес-олійниця початку XXст.** (Інв. № Е-2018). Особливий він тим, що у наявності має металеві запчастини. Це металевий гвинт, який проходить через отвір верхнього дубового бруса. Верхнім кінцем він закріплений у гніздо дерев'яної балки – воротила. Основа пресу складається із дуба-плахи, розміри якої 200 x 150 x 40см, в центрі якої розміщене гніздо – конусоподібна ступка для закладання зерна (2 x 33см). Між нижнім та верхнім брусом є дві дубові підставки. Всі конструкція кріпляться трьома металевими хомутами на болтах. Олійниця була перевезена у 1974 році. Демонструється в експозиції сіней хати олійника.

Увагу привертає невеликих розмірів інший **гвинтовий прес-**

олійниця початок XXст. (Інв. № НДФ – 503). Його розміри 120 x 70 x 30см. Конструкція його подібна до попереднього пресу, але містить здебільшого дерев'яні запчастини. Розрахований на невеликий вихід олії для домашніх потреб. Експонується у хаті олійника [2].

Останнім у колекції є **гідрравлічний прес (вертикальний) з насосом.** Відноситься він до другої половини XX ст. (Інв. № НДФ-384). Такі преси були пов'язані зі створенням великих підприємств для виготовлення рослинного масла. На таких пресах вироблення олії проходило два етапи: перший етап – під тиском 30 атм, а другий – 60 атм. Кожного разу для цього потрібно було підігрівати подрібнену сировину – мезгу. Олія, яка виходила, була ще заміченою твердими частинками насіння і містила смолу та кислоти. Тому її ще потрібно було фільтрувати [2].

У 1911 р в Переяславському повіті було 31 олійниці, із яких з механічним двигуном – тільки три [5, с. 87].

Таким чином, зібрання колекції хоч і не численне, але воно дуже цінне, тому що преси, які знаходяться у ній, давні. Незважаючи на те, що тривалий час олійниці не використовуються для кустарного виробництва, вони збереглися добре, деякі навіть у робочому стані (дуб-прес кінця XVIII – початку XIX ст. та дуб-прес кінця XIX ст.).

Кустарний олійний промисел на даний час технічно та технологічно застарів. Знаряддя, за допомогою якого вироблялася олія, можна побачити лише в поодиноких колекціях. До однієї з них і належить колекція олійних пресів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кривченко Г. А. Производство масличных семян и маслобойная промышленность на Украине. // Г.А.Кривченко – К. – 1919. – 87 с.
2. Матеріали фондових книг інвентарної групи «Етнографія», книги 1-5. – НІЕЗ «Переяслав».
3. Матеріали фондових книг інвентарної групи допоміжного фонду – НДФ, книги 2-3. – НІЕЗ «Переяслав».
4. Польові матеріали етнографічної експедиції Київська область. с. Рудяків Бориспільського району Київської області. – 1965 р. / Респондент Щербина О.С. (1924 р.н.).
5. Статистичний довідник по Полтавській губернії // Вип. XI.– Полтавське губернське статистичне бюро.– Полтава. 1919. – 134 с

**ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
У ХАРКІВСЬКОМУ ТЕХНОЛОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Ткаченко С.С.

(Національний технічний університет «Харківський політехнічний Інститут»)

У системі навчання вищої технічної школи значне місце посідали природничі та технічні науки. З моменту створення та функціонування ХПТІ керівництво навчального закладу опікувалося створенням навчальних планів з метою підготовки кваліфікованих інженерних кадрів. На момент відкриття інституту у 1885 році, враховувалася специфіка новостворених відділень – механічного та хімічного.

Важливим завданням діяльності керівництва інституту стала розробка нових навчальних програм. У «Положенні Харківського технологічного інституту», яке визначало напрямки діяльності навчального закладу, затвердженому 7 вересня 1885 р. Міністерством народної освіти Російської імперії І. Д. Деляновим, було встановлено ро-

зподіл навчальних предметів на перший навчальний рік. За тижневим та погодинним розподілом передбачалося викладання таких дисциплін: аналітична геометрія, диференціальне та інтегральне обчислення, механіка, фізика, нарисна геометрія, малювання, креслення, іноземні мови та закон божий. Потрібно відзначити, що із загального числа годин (31) на тиждень, на фізику та хімію надавалося три години щотижнево. Але далі поступово збільшується кількість годин до 8 – згідно навчальному плану у 1900 р.

Пізніше, коли відбувся перший випуск в ХПТІ, навчальний комітет запропонував переглянути розподіл дисциплін, що викладалися на двох відділеннях. Навчальні плани для механічного та хімічного відділень істотно відрізнялися. У 1898 р. на-